

อาสาสมัครมรดกโลก 2567 : ข้อเสนอการบริหารจัดการ แหล่งมรดกโลกอยุธยาผ่านการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

World Heritage Volunteers 2024: A Proposal for Effective Tourist Management in Ayutthaya World Heritage Site

ปฏิพล ยอดสุรางค์ / Patiphol Yodsurang

รองศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Associate Professor, Faculty of Architecture, Kasetsart University

อัสดาภรณ์ เกียรติธินวัฒน์ / Asadaporn Kiatthanawat

นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Graduate student, Faculty of Architecture, Kasetsart University

ณัชชา วัฒนมะโน / Natcha Wattanamano

นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Graduate student, Faculty of Architecture, Kasetsart University

โชวเหวิน ทั้น / Shouwen Tan

นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Graduate student, Faculty of Architecture, Kasetsart University

วันที่รับบทความ 19 กันยายน 2568 / แก้ไขบทความ 12 พฤศจิกายน 2568 / ตอรับบทความ 21 พฤศจิกายน 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานของโครงการอาสาสมัครมรดกโลก (World Heritage Volunteers: WHV) ประจำปี พ.ศ. 2567 ซึ่งจัดขึ้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการจัดการและกระจายนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อลดความแออัดในเขตศูนย์กลาง และส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่รอบนอกของแหล่งมรดกโลก โดยมีเป้าหมายในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครในการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกโลกขององค์การยูเนสโก (UNESCO) อุทยานฯ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในปี พ.ศ. 2534 เนื่องจากคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (Outstanding Universal Value – OUV) ที่สะท้อนผ่านสถาปัตยกรรม การวางผังเมือง และการจัดการน้ำอย่างชาญฉลาด หลักการของโครงการมุ่งเน้นการกระจายนักท่องเที่ยวจากพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่แออัดไปยังโบราณสถานและชุมชนโดยรอบ เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับคุณค่าโดดเด่นเป็นสากลของอยุธยา กระบวนการดำเนินงานประกอบด้วยการสำรวจพื้นที่ การวิเคราะห์

เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงปริมาณและคุณภาพ การออกแบบแผนแม่บทการจัดการท่องเที่ยวเชิงมรดก และการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการนำเสนอและรับฟังความคิดเห็น

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1) การบูรณาการวัฒนธรรมที่มีชีวิตกับแหล่งประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างกิจกรรมร่วมสมัยและฟื้นฟูบทบาทของโบราณสถานให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) การผสานการสัญจรและการนำเสนอความแท้ของมรดก โดยพัฒนาเครือข่ายการเดินทางเชื่อมโยงโบราณสถานรอบเกาะเมืองกับเส้นทางน้ำและเส้นทางจักรยาน รวมถึงแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ในการชมทัศนียภาพจากมุมสูงเพื่อเสริมคุณค่าการเรียนรู้ 3) การผสานแหล่งมรดกชุมชนท้องถิ่น และการจัดการน้ำผ่านการพัฒนาแคมเปญ “Ayutthaya Go” ที่ส่งเสริมประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณ วัฒนธรรมอาหาร และเศรษฐกิจท้องถิ่น เพื่อยกระดับความยั่งยืนทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน 4) การฟื้นฟูทุ่งแกว่-ทุ่งขวัญ ให้เป็นพื้นที่สาธารณะเชิงมรดกและระบบนิเวศทางน้ำ โดยเชื่อมโยงเครือข่ายคลองกับโบราณสถานรอบนอกเพื่อกระจายการท่องเที่ยวออกจากเขตศูนย์กลาง

ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวมรดกโลกที่ผสมผสานองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม การจัดการน้ำ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมุ่งพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่สมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การท่องเที่ยว และความยั่งยืนของพื้นที่มรดกโลกพระนครศรีอยุธยา

คำสำคัญ : มรดกโลก อยุธยา อาสาสมัครมรดกโลก การท่องเที่ยว ข้อเสนอการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว

Abstract

This academic article presents the outcomes of the 2024 World Heritage Volunteers (WHV) project conducted at the Ayutthaya Historical Park. The project aimed to manage and distribute tourist flows more effectively, reducing congestion in the historic core and promoting tourism in the peripheral zones of the World Heritage property. Its central goal was to enhance volunteer engagement in the conservation and development of UNESCO World Heritage sites. Ayutthaya was inscribed on the World Heritage List in 1991 for its Outstanding Universal Value (OUV), embodied in its architectural heritage, urban layout, and sophisticated water management system. The project is grounded on the principle of redistributing tourist flows from the congested city center to surrounding heritage sites and communities, thereby fostering a deeper understanding of Ayutthaya's OUV. The operational process consisted of field surveys, quantitative and qualitative analyses of

tourism routes, the development of a heritage tourism master plan, and participatory collaboration with local communities through presentations and feedback sessions.

The results are summarized in four key aspects: 1) Integrating living culture with historic sites, which revitalizes underused monuments through community-based cultural activities and reintroduces heritage as part of living traditions; 2) Harmonizing mobility and authenticity representation, which enhances connectivity between heritage sites through improved transportation systems, water routes, and creative interpretation strategies such as aerial viewpoints; 3) Combining heritage, community, and water management, which involves developing the “Ayutthaya Go” campaign that links spiritual tourism, local gastronomy, and creative economy initiatives to strengthen cultural and economic sustainability; and 4) Revitalizing Thung Kaew–Thung Khwan, which transforms the northern floodplain into an integrated heritage and ecological tourism zone through canal restoration and networked water routes.

These outcomes demonstrate innovative, community-driven approaches that integrate cultural values, water-based heritage, and participatory management to achieve a balance between conservation, tourism, and long-term sustainability at the Ayutthaya World Heritage Site.

Keywords : World Heritage , Ayutthaya , World Heritage Volunteers , Tourism , Tourism Management

บทนำ

โครงการอาสาสมัครมรดกโลก (World Heritage Volunteers: WHV) เป็นโครงการระดับนานาชาติที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครในกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนา มรดกโลกขององค์การยูเนสโก (UNESCO) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนและอาสาสมัครในการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกโลก (UNESCO, 2019; 2020) โดยในปี พ.ศ. 2567 หนึ่งในโครงการอาสาสมัครเพื่อการอนุรักษ์มรดกโลก ได้ถูกจัดขึ้นในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งมรดกโลกที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศไทย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากยูเนสโกในปี พ.ศ. 2534 เป็นพยานถึงอดีตอันรุ่งโรจน์ การได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเนื่องจากคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (Outstanding Universal Value หรือ OUV) ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติที่ข้ามพรมแดนของประเทศและมีความสำคัญต่อคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อ ๆ ไป (Jokilehto et al., 2008)

คุณค่าโดดเด่นเป็นสากลของอยุธยาแสดงออกผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ ก่อให้เกิดภาษาทางสถาปัตยกรรมเฉพาะตัวซึ่งสามารถเห็นได้ในปราสาท วิหาร และเจดีย์อันเป็นเอกลักษณ์ของเมือง อีกทั้งความชาญฉลาดด้านการจัดการน้ำของอยุธยาก็เป็นที่โดดเด่นเช่นกัน หัตยา (หัตยาสิริพัฒนกุล, 2563) ด้วยที่ตั้งอันเหมาะสมระหว่างสามแม่น้ำ อยุธยาจึงได้สร้างเครือข่ายคลองและคูเมืองที่ซับซ้อน เพื่อใช้ในการคมนาคม การชลประทาน และการป้องกันน้ำท่วม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการวางผังเมืองที่ยอดเยี่ยมในยุคนั้น (Saipradist & Staiff, 2008; Srijuntrapun, 2012; Staiff & Ongkhlup, 2012) นอกจากนี้การเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศที่สำคัญมาเป็นเวลากว่า 400 ปี ด้วยที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ดั้งเดิมที่ทางประวัติศาสตร์และการค้นพบทางโบราณคดี (Gunn, 2011) รวมทั้งการวางผังเมืองของอยุธยาพร้อมระบบตารางและจัดการน้ำช่วยให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการวางผังเมืองในประวัติศาสตร์และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวข้องแม้ในบริบทร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม พื้นที่มรดกโลกของอยุธยาเผชิญกับความท้าทาย รวมถึงการพัฒนาและแรงกดดันด้านการท่องเที่ยว (Ministry of Culture, 2021) การรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา และการรับประกันความยั่งยืนในระยะยาวของสถานที่นี้ต้องอาศัยความพยายามอย่างต่อเนื่องจากชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรระหว่างประเทศ

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาเยี่ยมเยือนเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามักมาท่องเที่ยวในพื้นที่ใจกลางเมือง (ภาพที่ 1) (Thonubol, 2007; Unakul, 2020; Yodsurang, 2011) การที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับศูนย์กลางเมืองมากเกินไปนั้นส่งผลทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ในแง่หนึ่งก็ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญและความน่าดึงดูดใจของโบราณสถานในเขตพื้นที่ศูนย์กลางเมือง ทำให้ผู้คนทั่วโลกเข้าถึงได้และรู้จักสถานที่เหล่านี้เป็นอย่างดี ในอีกแง่หนึ่ง การที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจมากเกินไปนี้อาจทำให้เกิดความแออัด และส่งผลให้ไม่สามารถรับรู้ถึงคุณค่าโดดเด่นเป็นสากลของแหล่งมรดกโลก (De Luca et al., 2020) นอกจากนี้ยังทำให้สถานที่ที่สำคัญไม่แพ้กันแต่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักในบริเวณโดยรอบของอยุธยามักถูกนักท่องเที่ยวมองข้าม ซึ่งพื้นที่รอบนอกเหล่านี้ ซึ่งยังมีแหล่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันทรงคุณค่ายังคงไม่ได้รับการเยี่ยมชม

เป้าหมายของโครงการอาสาสมัครมรดกโลกที่อยุธยา คือ การค้นหาศักยภาพที่ยังไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยการสำรวจและพยายามเชื่อมโยงพื้นที่เข้าด้วยกัน ไม่เพียงแต่ในใจกลางเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงชุมชนท่องเที่ยวใกล้เคียงในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วย นอกจากนี้ที่ตั้งรอบ ๆ เมืองอยุธยาในที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ล้อมรอบไปด้วยพื้นที่เกษตรกรรม สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเชื่อมโยงระหว่างแหล่งทางประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์โดยรอบนี้เห็นได้ชัดเจนนอกตัวเมือง ดังนั้นองค์ประกอบสำคัญของโครงการ คือ การถ่ายทอดคุณค่าโดดเด่นเป็นสากลของอยุธยาโดยการเชื่อมโยงพื้นที่ดังกล่าวเข้ามา ที่ไม่เพียงแต่ครอบคลุมการขนส่งและการกระจายนักท่องเที่ยวออกไปเท่านั้น แต่ยังต้องทำให้ผู้เยี่ยมชมได้เข้าใจคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากลของอยุธยา

อย่างลึกซึ้งอีกด้วย บทความนี้นำเสนอกระบวนการและผลกระทบของโครงการอาสาสมัครมรดกโลก ในอยุธยา โดยเน้นไปที่ผลการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมของอาสาสมัคร และการสร้างความตระหนักรู้ ตลอดจนการประเมินความสำเร็จและความท้าทายที่เกิดขึ้นในโครงการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา กิจกรรมอนุรักษ์มรดกโลกในอนาคต

ภาพที่ 1 นักท่องเที่ยวชมมรดกโลกในพื้นที่ใจกลางเมือง ได้แก่
วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นหลัก
ที่มา: โชวเหวิน หั่น

1. โครงการอาสาสมัครมรดกโลก

โครงการอาสาสมัครมรดกโลกมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมมาเป็นเวลากว่า 16 ปี ได้รับการเปิดตัวในปี พ.ศ. 2551 ภายใต้กรอบโครงการการศึกษาามรดกโลก (World Heritage Education Programme) โดยร่วมมือกับ คณะกรรมการประสานงานการบริการอาสาสมัครระหว่างประเทศ (CCIVS) โดยมีเป้าหมายเพื่อระดมและมีส่วนร่วมของเยาวชนและองค์กรเยาวชนในการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกโลก โครงการนี้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการบูรณาการเยาวชน ชุมชนท้องถิ่น และผู้จัดการแหล่งมรดกโลกเข้าด้วยกันภายใต้กรอบความร่วมมือที่มุ่งส่งเสริมสังคมที่เปิดกว้างที่มองว่าแหล่งมรดกโลกเป็นรากฐานของความยืดหยุ่นและนวัตกรรม (resilience and innovation) (Connaughton, 2020) โครงการอาสาสมัครมรดกโลก ในปี พ.ศ. 2567 ภายใต้หัวข้อ “Working on the Future” ในปีนี้มีจำนวนโครงการปฏิบัติการทั้งสิ้น 90 โครงการ ใน 41 ประเทศทั่วโลก โดยมีอาสาสมัครหลากหลายสาขาเข้าร่วม ทั้งงานอนุรักษ์ แหล่งมรดกโลก รวมทั้งกิจกรรมที่ออกแบบมาเพื่อเพิ่มความตระหนักรู้ของสาธารณชนต่อแหล่งมรดกโลก

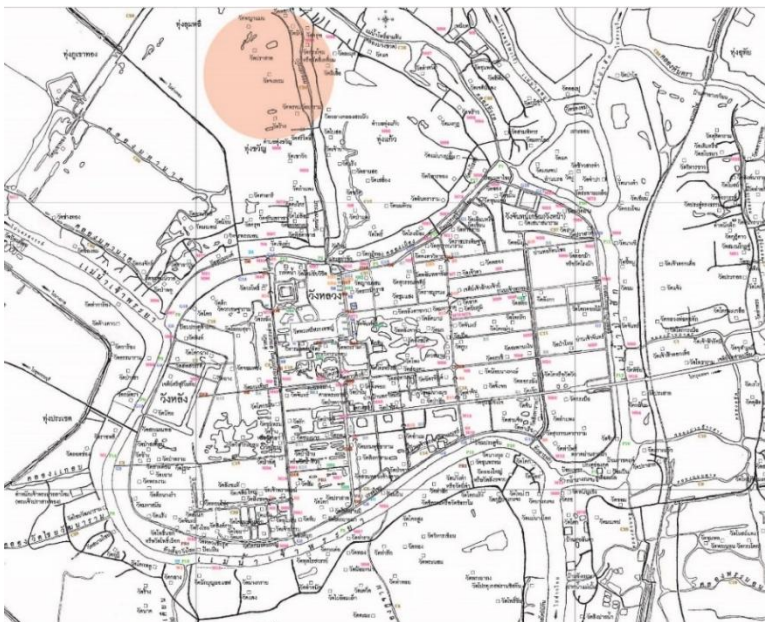
โครงการเหล่านี้ครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การบูรณะโครงสร้างอาคารทางประวัติศาสตร์ การจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจนการให้ความรู้และเชื่อมโยงมรดกเข้ากับชุมชนที่อยู่โดยรอบ

นอกจากนั้นโครงการอาสาสมัครมรดกโลกในปี พ.ศ. 2567 ยังตรงกับวันครบรอบ 30 ปีของโครงการการศึกษาามรดกโลกของยูเนสโกอีกด้วย สิ่งนี้เน้นย้ำถึงความยั่งยืนของโครงการการศึกษาในการส่งเสริมคุณค่าของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมพลังเยาวชน ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา โครงการการศึกษาามรดกโลกมีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับความสำคัญของมรดกโลก โดยให้ความรู้และทักษะที่จำเป็นแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนในการปกป้องและคุ้มครองมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (Jagielska-Burduk et al., 2021; van Boxel et al., 2016) โครงการอาสาสมัครมรดกโลกสะท้อนถึงแนวทางอนุรักษ์มรดกฯ ที่ผสมผสานการสร้างความรู้ การมีส่วนร่วมของเยาวชน ความร่วมมือที่ยั่งยืน การพัฒนาแนวทางปฏิบัติที่ดี และความหลากหลายผ่านวัตถุประสงค์เหล่านี้ จึงมุ่งหวังที่จะส่งเสริมความคุ้มครองและส่งเสริมแหล่งมรดกโลก ในขณะที่ส่งเสริมให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมและมีข้อมูลมากขึ้น ซึ่งโครงการอาสาสมัครมรดกโลกไม่เพียงแต่เป็นเวทีสำหรับการมีส่วนร่วมโดยตรงในความพยายามในการอนุรักษ์เท่านั้น แต่ยังเป็นโอกาสในการอภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับความสำคัญของมรดกโลกอีกด้วย บุคคลต่าง ๆ มีส่วนสนับสนุนในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็สนับสนุนภารกิจระดับโลกในการส่งเสริมปกป้องและคุ้มครองแหล่งที่ไม่สามารถทดแทนได้ เป็นพลังสำคัญในการระดมเยาวชนและชุมชนเพื่อการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพ

2. โจทย์และพื้นที่ศึกษาในโครงการอาสาสมัครมรดกโลก 2024

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นมรดกโลกซึ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวหลายล้านคนในแต่ละปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2566 มีผู้มาเยือนทั้งสิ้นกว่า 1,900,000 คน เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมาร้อยละ 26.19 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกับก่อนที่จะมีการระบาดของโรค Covid-19 ที่จำนวนราวสองล้านคนในปี พ.ศ. 2562 และ พ.ศ. 2563 (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) กระแสศรัทธาอันยุคก็เป็นหนึ่งในแรงขับเคลื่อนไม่เพียงแต่สร้างปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งโบราณสถานที่ปรากฏในละคร ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว (เบญจศักดิ์ เจริญมหาวิทยาลัย, 2567) อย่างไรก็ตาม การกระจุกตัวกันของกิจกรรมการท่องเที่ยวพื้นที่ศูนย์กลางเมืองประวัติศาสตร์ทำให้เกิดความท้าทาย เช่น ความแออัดของนักท่องเที่ยว รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวที่ต้องรองรับผู้คนจำนวนมาก โจทย์การศึกษาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอาสาสมัครมรดกโลกที่กล่าวถึงความจำเป็นในการจัดการและการกระจายปริมาณนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมุ่งหวังให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปยังพื้นที่รอบ ๆ

โจทย์สำคัญของการศึกษาโบราณคดีในอยุธยา คือการขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่รอบนอกเกาะเมืองอยุธยา ซึ่งปัจจุบันยังคงมีโบราณสถานอีกจำนวนมากที่รอคอยการสำรวจและอนุรักษ์อย่างเป็นระบบ (วีระศักดิ์ แสนสะอาด, 2565) โดยโครงการฯ ในปีนี้มุ่งเน้นไปที่พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในบริเวณทุ่งแก้ว-ทุ่งขวัญ ทางตอนเหนือของเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยเฉพาะบริเวณโบราณสถานคลองสระบัว ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แต่มีผู้เยี่ยมชมน้อยอยู่หลายแห่ง (ภาพที่ 2) ประกอบด้วยวัดพระยาแมน วัดจวงกรม วัดปราสาท วัดพระงาม เรื่อยไปจนถึงวัดหน้าพระเมรุ รวมไปถึงวัดเชิงท่า สถานที่เหล่านี้แม้จะมีผู้เยี่ยมชมน้อยกว่า แต่ก็ให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นสอดคล้องกับคุณค่าโดดเด่นเป็นสากลที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของอยุธยาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเด่นคือเป็นพื้นที่ลุ่มมีคลองที่เชื่อมต่อกันอย่างซับซ้อน ได้แก่ คลองบางขวด คลองบางปลาหมอ คลองสระบัว และแม่น้ำลพบุรีทางด้านทิศใต้

ภาพที่ 2 พื้นที่ศึกษาบริเวณกลุ่มโบราณสถานคลองสระบัว

ที่มา: ปรับปรุงจากแผนที่ภูมิสถานอยุธยาโดยรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล และคณะ (2553)

พื้นที่นี้ไม่เพียงแต่เป็นส่วนสำคัญของระบบป้องกันเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงยังแสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์แบบดั้งเดิมด้านการเกษตร การขนส่ง และการค้าขายด้วย (Yodsurang et al., 2022) กลุ่มโบราณสถานคลองสระบัวซึ่งตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงตอนเหนือประกอบด้วยสถานที่ที่มีชื่อเสียงน้อยกว่าแต่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง แม้ว่าโบราณสถานเหล่านี้มักจะถูกมองข้ามด้วยโบราณสถานที่มีชื่อเสียงกว่าในพื้นที่ศูนย์กลางเมือง แต่ก็ให้ข้อมูลเชิงลึกที่ไม่เหมือนใครเกี่ยวกับ

การพัฒนาเมืองในฐานะชุมชนบนน้ำ ยังมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลและพฤติกรรมของน้ำปรากฏให้เห็นอยู่ (Yodsurang, 2023) ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของการถ่ายทอดคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (OUV) ของพระนครศรีอยุธยา

3. กระบวนการของโครงการ

โครงการฯ ใช้แนวทางแบบผสมผสาน โดยแบ่งกลุ่มอาสาสมัครอาสาสมัครที่คำนึงถึงความหลากหลายของผู้เข้าร่วม ทำให้กลุ่มอาสาสมัครมีความหลากหลายทั้งในด้านประสบการณ์ มุมมอง และทักษะ การจัดกลุ่มเช่นนี้ช่วยให้การดำเนินงานของโครงการมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากมีความหลากหลายของความคิดและการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในกลุ่ม จากนั้นผสมผสานการวิเคราะห์เชิงปริมาณของรูปแบบการท่องเที่ยวเข้ากับการประเมินเชิงคุณภาพของคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ศึกษา จากนั้นทำการวิเคราะห์การสังเคราะห์และออกแบบเน้นที่การระบุพื้นที่สำคัญที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มากเกินไปและแหล่งที่ถูกละเลยซึ่งอาจได้รับประโยชน์จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น

ขั้นตอนต่อมาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาแผนแม่บทที่ผสมผสานการปรับปรุงการเชื่อมโยงพื้นที่เข้าด้วยกัน ด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การส่งเสริมการตลาดและการส่งเสริมขาย การนำเสนอและสื่อความหมาย รวมทั้งการออกแบบวางผังเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้เยี่ยมชมเยื่อนกับแหล่งมรดกโลกของอยุธยา นอกจากนี้โครงการยังมีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้ในการเพิ่มความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของผลการออกแบบ (รุ่งรัตน์ ชัยสำเริง, 2558; Denzin, 2012) โดยอาศัยความคิดเห็นจาก นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ ผู้แทนหน่วยงานที่จัดการแหล่งมรดกโลกพระนครศรีอยุธยา และประชาชนในพื้นที่ผู้เข้าร่วมรับฟังการนำเสนอผลงาน เพื่อสะท้อนความเหมาะสมและข้อจำกัดของแนวทางที่นำเสนอในแผนแม่บท ผลการตรวจสอบดังกล่าวช่วยยืนยันว่าข้อเสนอของโครงการมีความสอดคล้องกับบริบททางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่อยุธยา

4. ผลลัพธ์และผลกระทบของโครงการ

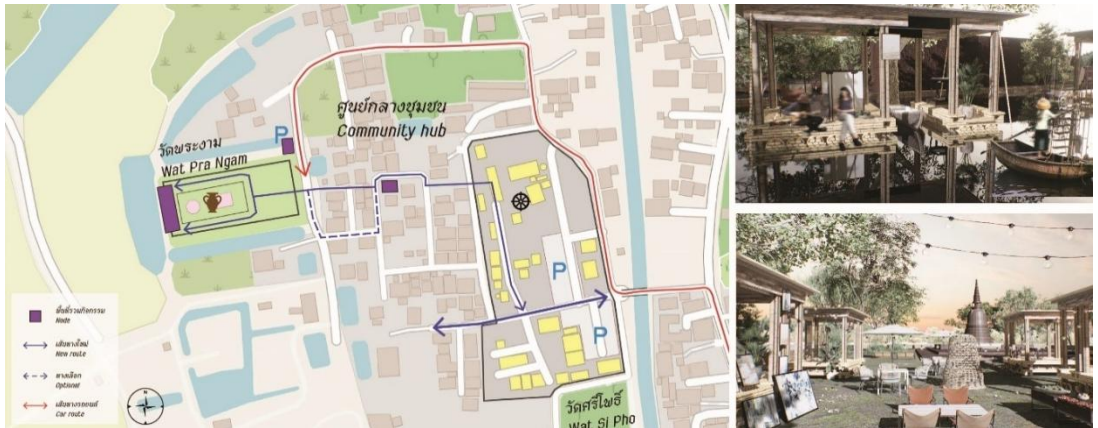
เมื่อเปรียบเทียบกับแผนแม่บทของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่ดำเนินการโดยกรมศิลปากร (Fine Arts Department, 2021; วีระศักดิ์ แสนสะอาด, 2022) จะเห็นได้ว่าแผนแม่บทเดิมมีลักษณะการวางแผนแบบเชิงโครงสร้าง (infrastructural planning) ที่มุ่งเน้นการปรับปรุงสิ่งก่อสร้าง การจัดระเบียบพื้นที่ และการอนุรักษ์เชิงกายภาพของโบราณสถานเป็นหลัก ในขณะที่โครงการอาสาสมัครมรดกโลก พยายามนำเสนอแนวทางใหม่ที่เน้น “การกระจายนักท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ (spatial redistribution)” ควบคู่กับ “การเสริมบทบาทของชุมชนและเยาวชนอาสาสมัคร” เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการแหล่งมรดกโลก แนวทางของโครงการจึงถือเป็นการต่อยอด

เชิงนวัตกรรมจากแผนแม่บทเดิม โดยขยายขอบเขตการจัดการจากการอนุรักษ์เชิงกายภาพไปสู่การจัดการเชิงสังคมและวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมอาสาสมัคร การสำรวจเชิงพื้นที่ การระดมความคิดเห็น และการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างแหล่งมรดกกับพื้นที่รอบนอก การดำเนินงานดังกล่าวสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมแบบล่างขึ้นบนที่สามารถเสริมสร้างความยั่งยืนในระยะยาว และเป็นคุณค่าทางวิชาการใหม่ที่โครงการฯ ได้เพิ่มเข้าสู่กระบวนการจัดการแหล่งมรดกโลกอยุธยา

การกระจุกตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมากรอบ ๆ โบราณสถานที่มีชื่อเสียงโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางอุทยานประวัติศาสตร์ เช่น วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในทางตรงกันข้ามพื้นที่รอบ ๆ โดยเฉพาะทุ่งทางตอนเหนือแม้จะมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์แต่ก็ยังมีผู้เยี่ยมชมไม่มากนัก สถานที่ เช่น วัดพระยาแมน วัดจกกลม วัดปราสาท และวัดพระงาม ซึ่งก็มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์อยุธยาที่มักถูกนักท่องเที่ยวมองข้าม นอกจากการพัฒนาแนวทางเชิงพื้นที่แล้ว โครงการยังสะท้อนมิติของเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ โดยเฉพาะการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจจากกิจกรรมมรดก (heritage-driven economy) ซึ่งเป็นผลจากการกระจายนักท่องเที่ยวสู่พื้นที่รอบนอก เช่น ทุ่งแก้ว-ทุ่งขวัญ และชุมชนริมคลองสระบัว ข้อเสนอของโครงการมุ่งเน้นการส่งเสริมกิจกรรมเศรษฐกิจท้องถิ่น เช่น การจำหน่ายอาหารพื้นถิ่น การผลิตของที่ระลึก และการให้บริการนำเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างรายได้เสริมและการจ้างงานในระดับครัวเรือน รวมถึงการพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการขนาดเล็ก ที่เชื่อมโยงกับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวเสนอให้เปลี่ยนจุดเน้นจากการจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งรายได้ส่วนกลาง ไปสู่การสร้างประโยชน์ระดับฐานราก โดยมองมรดกทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชน อันสอดคล้องกับแนวคิด “เศรษฐกิจเชิงมรดก” ที่ยูเนสโกให้ความสำคัญในการส่งเสริมความยั่งยืนของมรดกทางวัฒนธรรม (Throsby, 2010; UNESCO, 2020) แผนแม่บทที่เป็นผลลัพธ์และผลกระทบของโจทย์ถูกพัฒนาขึ้นใน 4 องค์ประกอบจากผลการศึกษาของอาสาสมัครซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการฯ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญดังนี้

4.1 การบูรณาการวัฒนธรรมที่มีชีวิตกับแหล่งประวัติศาสตร์เพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Integrating Living Culture with Historic Sites for Sustainable Tourism Management)

การสร้างเชื่อมโยงระหว่างมรดกวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต (living heritage) กับซากโบราณสถาน (dead monument) หรือ วัดร้าง ผ่านการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและเพิ่มกิจกรรมร่วมสมัยเข้าไปในซากโบราณสถานที่ยังคงไม่มีการใช้งานมาก่อน การเชื่อมโยงนี้ทำให้เกิดชีวิตใหม่ในซากโบราณสถานที่เดิมอาจเป็นเพียงพื้นที่ที่ถูกทิ้งร้าง แต่ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โบราณสถานเหล่านี้ก็จะสามารถกลับมามีบทบาทอีกครั้ง (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 การอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานวัดพระงามซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับวัดศรีโพธิ์
ที่มา: โครงการอาสาสมัครมรดกโลก 2567

การอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานวัดพระงามซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับวัดศรีโพธิ์ ซึ่งเป็นวัดที่ยังคงมีการใช้งานอยู่ ถือเป็นตัวอย่างสำคัญของการผสมผสานระหว่างมรดกที่ยังมีชีวิตและกับ ชุมชนโบราณสถานวัดศรีโพธิ์มีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและศาสนาของชุมชน โดยชุมชนยังคงมีการใช้วัดในการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิตอยู่ ในขณะที่วัดพระงามซึ่งเป็นโบราณสถานที่ไม่ได้ใช้งานในฐานะศาสนสถานมาเป็นเวลานาน มีเพียงกิจกรรมการท่องเที่ยวผ่านประตูแห่งกาลเวลา มีข้อเสนอเพื่อให้ได้รับการฟื้นฟูวัดร้างแห่งนี้ให้มีชีวิตชีวาทันทีผ่านกิจกรรมสาธารณะและตลาดนัดที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยอาศัยพื้นที่โล่งนอกเขตพุทธาวาส ในการจัดพื้นที่กิจกรรมดังกล่าว

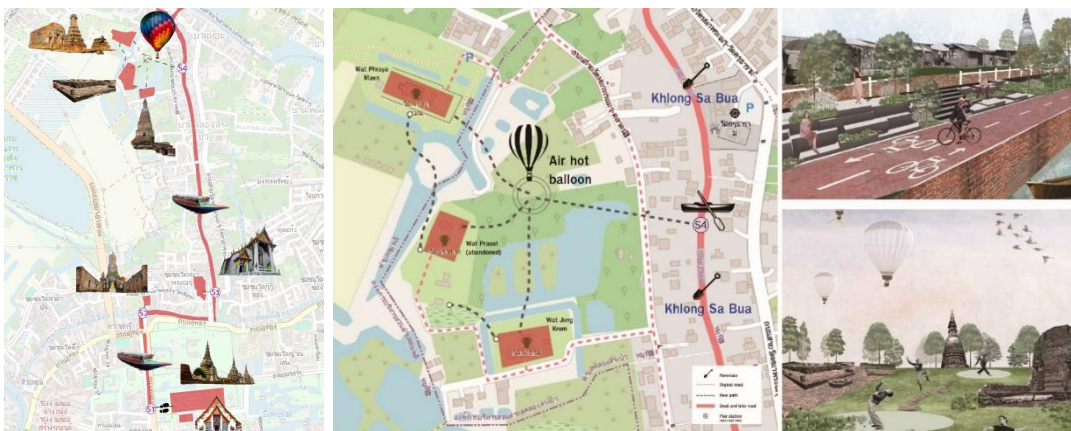
การสร้างเชื่อมโยงนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การฟื้นฟูทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการใช้ประโยชน์จากองค์ประกอบทางนิเวศในพื้นที่รอบ ๆ โบราณสถาน เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ ลำคลอง และทุ่งนา โดยเฉพาะในฤดูน้ำหลาก ซึ่งพื้นที่เหล่านี้สามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการสัญจรเชื่อมโยงระหว่างวัดศรีโพธิ์และวัดพระงาม รวมทั้งวัดอื่น ๆ ในพื้นที่ทุ่งแก้ว-ทุ่งขวัญได้อีกด้วย การพัฒนานี้นำไปสู่การสร้างพื้นที่โล่งหน้าวัดพระงามซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างศูนย์กลางชุมชนและโบราณสถานในคราวเดียวกัน

ผลกระทบของโครงการ คือการทำให้โบราณสถานวัดพระงามกลับมามีชีวิตและความหมายอีกครั้ง ในสายตาของชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและการรักษามรดกทางวัฒนธรรมนี้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและมรดกทางวัฒนธรรมที่พวกเขาอาศัยอยู่ใกล้เคียง ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนในอนาคต

4.2 การผสมผสานการสัญจรและการนำเสนอความแท้เพื่อการท่องเที่ยวมรดกอย่างยั่งยืน

(AyutTransicity: Harmonizing Transportation and Authenticity Representation for Sustainable Heritage Tourism)

การผสมผสานการสัญจรเน้นการปรับปรุงการเข้าถึงการขนส่งไปยังกลุ่มโบราณสถานทางตอนเหนือของเกาะเมืองอยุธยาด้วยการปรับปรุงป้ายบอกทาง บูรณาการระบบขนส่งสาธารณะ และพัฒนาเส้นทางเรือ จักรยานและทางเดินเท้า มาตรการเหล่านี้ออกแบบมาเพื่อลดปัญหาการจราจร โดยส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวสำรวจโดยไม่ต้องพึ่งพารถยนต์ส่วนตัว เพื่อใช้ประโยชน์จากศักยภาพของเครือข่ายคลองของพระนครศรีอยุธยาอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง โครงการจึงเสนอให้บูรณะและขุดลอกคลอง เช่น คลองสระบัว เพื่อเชื่อมต่อใจกลางเมืองกับแหล่งมรดกทางภาคเหนือ ซึ่งจะต้องแก้ไขอุปสรรคในการเดินทางและปรับให้สอดคล้องกับการวางผังเมืองใหม่ของเกาะอยุธยา แผนการสัญจรจะรวมทางเดินเส้นทางจักรยาน และการขนส่งทางน้ำ ทำให้คลองเป็นหนึ่งในทางเลือกในการขนส่งหลักสำหรับชาวบ้านและนักท่องเที่ยว เครือข่ายนี้สามารถเชื่อมต่อพื้นที่ทางตอนเหนือและทางใต้ของเกาะเมือง ทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับเมืองประวัติศาสตร์ พระราชวัง วัดร้าง และวัดที่ยังมีชีวิตอยู่เข้าด้วยกัน รวมถึงการจับจ่ายใช้สอยบริเวณพื้นที่ริมคลอง พื้นที่ริมคลองจะเป็นพื้นที่สีเขียว สวนสาธารณะ และพื้นที่จัดเทศกาลทางวัฒนธรรมจะช่วยยกระดับอยุธยาให้เป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น (ภาพที่ 4)

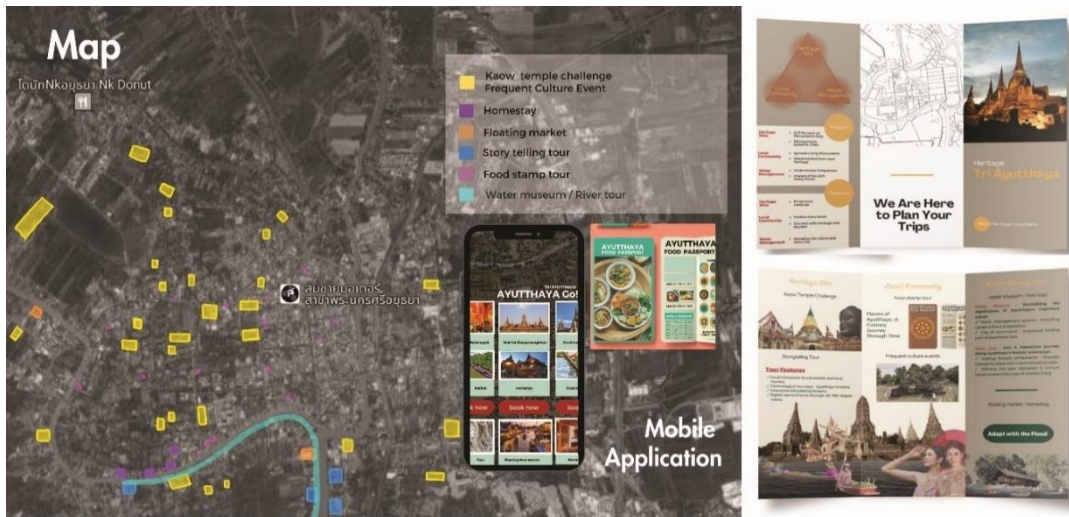
ภาพที่ 4 ภาพมุมมองกลุ่มโบราณสถานทางตอนเหนือของอยุธยาและผังการเชื่อมต่อคลองสระบัว – คลองพ้อม
ที่มา: โครงการอาสาสมัครมรดกโลก 2567

นอกจากนั้นข้อเสนอการผสมผสานการสัญจรและการนำเสนอความทันสมัยยังรวมถึงแนวคิดสร้างสรรค์ เช่น การใช้บอลูนลมร้อนเพื่อชมทัศนียภาพเมืองอยุธยาจากมุมสูง โดยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับภูมิทัศน์โดยรอบตลอดฤดูกาลต่าง ๆ มุมมองนี้จะช่วยให้ผู้มาเยือนเข้าใจปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างเมืองอยุธยากับสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น ทั้งในฤดูน้ำหลากและฤดูแล้ง

4.3 การผสมผสานแหล่งมรดก ชุมชนท้องถิ่น และการจัดการน้ำ (Combining Heritage Sites, Local Community, and Water Management)

การผสมผสานแหล่งมรดก ชุมชนท้องถิ่น และการจัดการน้ำ เน้นการออกแบบเชิงกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนการนำเสนอคุณค่าโดดเด่นเป็นสากลผ่านภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ล้อมรอบเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โครงการนี้มุ่งหวังที่จะเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์มรดกและการท่องเที่ยว พื้นที่ทั้งคุณค่าและทรัพยากรในพื้นที่

องค์ประกอบสำคัญของการผสมผสานแหล่งมรดก ชุมชนท้องถิ่น และการจัดการน้ำ คือการตลาดแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นได้จากแคมเปญ “Ayutthaya Go” ซึ่งออกแบบให้บริการทั้งผ่านแพลตฟอร์มมือถือและแพลตฟอร์มแบบดั้งเดิม แม้ว่าอาจจะมีการให้บริการแอปพลิเคชันที่มีแนวคิดที่คล้ายกันก่อนหน้านี้ แต่แคมเปญ “Ayutthaya Go” ได้มีการผสมผสานการเชื่อมต่อที่ครอบคลุมพื้นที่ผ่านความท้าทายที่เฉพาะเจาะจงกลุ่มผู้ใช้งานมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการไหว้พระ 9 วัดใน 1 วัน ซึ่งเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่ถูกหยิบขึ้นมาเสนอใหม่ โดยออกแบบมาเพื่อมอบประสบการณ์ร่วมกับมรดกทางจิตวิญญาณของพระนครศรีอยุธยา ผู้เข้าร่วมได้รับการสนับสนุนให้สำรวจวัดต่าง ๆ ที่อยู่นอกเขตเมือง ในขณะเดียวกันก็สัมผัสกับประสบการณ์การเดินทางในท้องถิ่นด้วยรถตุ๊กตุ๊ก (รถกบ) เพื่อเพิ่มปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เยี่ยมชมกับชุมชน คุณลักษณะพิเศษหนึ่งของการสร้างประสบการณ์ผ่านแคมเปญ “Ayutthaya Go” นี้คือระบบสมุดสะสมแต้ม ซึ่งผู้เยี่ยมชมจะสะสมตราประทับที่วัดแต่ละแห่ง สมุดสะสมแต้มนี้ไม่เพียงแต่ให้เนื้อหาทางการศึกษาเท่านั้น แต่ยังสามารถผสมผสานกับระบบการมอบรางวัลเมื่อทำสำเร็จตามเป้าหมายได้อีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นของที่ระลึกที่มีความหมาย แคมเปญนี้ยังเพิ่มการเข้าถึงด้วยป้ายบอกทางที่ดีขึ้นด้วยรหัส QR code และ Wi-Fi ฟรี ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถนำทางและมีส่วนร่วมกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ง่ายขึ้น (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 “Ayutthaya Go” และการเชื่อมโยงพื้นที่รอบนอกเข้าหากัน

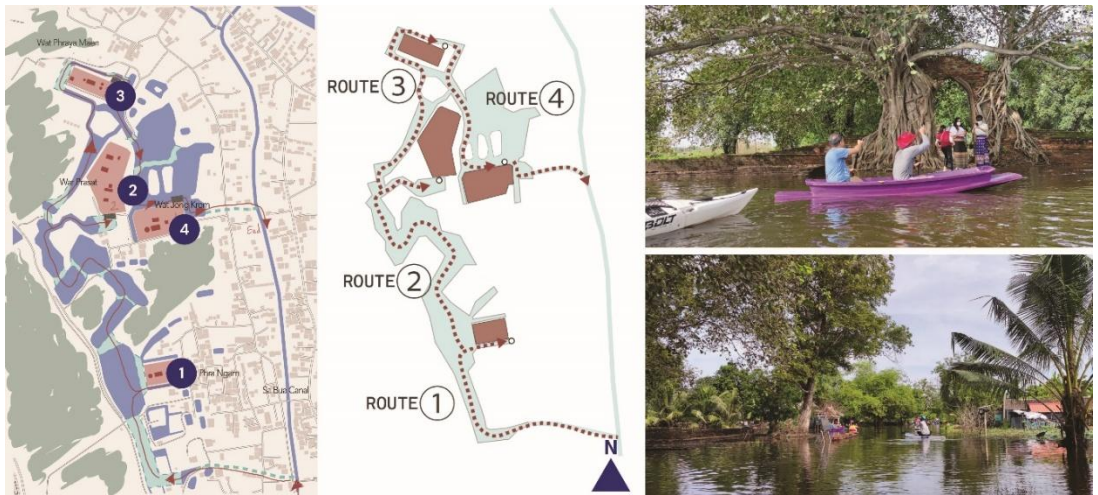
ที่มา: โครงการอาสาสมัครมรดกโลก 2567

นอกเหนือจากการไหว้พระ 9 วัดแล้ว แคมเปญ “Ayutthaya Go” ยังสามารถผสานโฮมสเตย์และตลาดน้ำเข้ากับการเล่าเรื่องที่ปรับตัวให้เข้ากับฤดูน้ำหลากได้อีกด้วย การสร้างประสบการณ์ดิจิทัล “Echoes of the Past - Journeys with the Locals” ทำให้ผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์การเดินทางที่น่าสนใจ ให้ความรู้ และน่าจดจำ ผ่านเรื่องราว ประเพณี และบทสนทนาผ่านผู้คนในชุมชน การเน้นที่การเล่าเรื่องโดยตรงจากผู้ที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมท้องถิ่นทำให้ผู้มาเยือนเข้าใจและชื่นชมมรดกของอยุธยามากขึ้น นอกจากนั้นแคมเปญ “Ayutthaya Go” ยังสามารถนำเสนออื่น ๆ ในพระนครศรีอยุธยาได้อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นมรดกทางอาหารอันเป็นเอกลักษณ์ของอยุธยาผ่านระบบสมุดสะสมแต้มอีกด้วย ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญด้านอาหารของพระนครศรีอยุธยา โดยเชื่อมโยงผู้มาเยือนกับวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านอาหาร

4.4 การฟื้นฟูทุ่งแก่งทุ่งขวัญ: การผสมผสานมรดกและการจัดการน้ำเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Revitalizing Thung Kaew Thung Khwan: Integrating Heritage and Water Management for Sustainable Tourism)

พื้นที่ทุ่งแก่งทุ่งขวัญซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมทางตอนเหนือของเกาะเมืองอยุธยา เผชิญกับความท้าทายหลายประการที่ขัดขวางศักยภาพของการเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว ความท้าทายเหล่านี้ ได้แก่ การเข้าถึงที่จำกัดโดยเข้าถึงได้โดยรถตุ๊กตุ๊กหรือรถยนต์ส่วนตัวเป็นหลักเท่านั้น การขาดการสื่อความหมายและความพยายามทางการตลาดที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความตระหนักรู้

เกี่ยวกับกลุ่มโบราณสถานในพื้นที่ รวมทั้งการบำรุงรักษาที่ไม่เพียงพอซึ่งนำไปสู่ปัญหาการสะสมขยะและพืชพรรณที่รกร้าง นอกจากนี้พื้นที่นี้ยังประสบปัญหาขาดกิจกรรมทั้งด้านการท่องเที่ยวอีกด้วย (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 การฟื้นฟูทุ่งแกวทุ่งขวัญ เพื่อสร้างเครือข่ายการเข้าถึงทางน้ำด้วยบรรยากาศของอยุธยาแบบดั้งเดิม
ที่มา: โครงการอาสาสมัครมรดกโลก 2567

ในฐานะแหล่งมรดกโลก อยุธยาได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นตัวแทนที่โดดเด่นของการพัฒนา ศิลปะไทย รวมทั้งตำแหน่งที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ของเมืองท่ามกลางแม่น้ำสามสาย ควบคู่ไปกับระบบ การจัดการน้ำขั้นสูง เน้นย้ำถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุ่งแกวทุ่งขวัญเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งเกิดจากสถานการณ์เฉพาะ เช่น น้ำท่วมตามฤดูกาล เครือข่ายคลอง วัสดุก่อสร้าง ในท้องถิ่น และทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น เป้าหมายหลักของการฟื้นฟูนี้คือการทำให้ทุ่งแกว ทุ่งขวัญกลายเป็นพื้นที่ที่คึกคักและมีชีวิตชีวา โดยการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวและยกระดับประสบการณ์ ของนักท่องเที่ยว มีความพยายามเชื่อมโยงพื้นที่น้ำท่วมถึงในทุ่งทางตอนเหนือกับศูนย์กลางเมืองอยุธยา ผ่านเครือข่ายแม่น้ำและคูคลองดั้งเดิม และทั้งที่ขุดขึ้นมาใหม่เพื่อบูรณาการพื้นที่ให้ใกล้ชิดกับส่วนอื่น ๆ ของเมืองมากขึ้น การฟื้นฟูตามข้อเสนอนี้เกี่ยวข้องกับการเยี่ยมชมวัดร้างของทุ่งแกวทุ่งขวัญ (กลุ่มโบราณสถานคลองสระบัว) ผ่านเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ ได้แก่ วัดพระงาม วัดจกรม วัดปราสาท และวัดพระยาแมน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การฟื้นฟูบรรยากาศของอยุธยาให้กลับมาเหมือนในอดีต โดยชุมชนท้องถิ่นอาศัยอยู่ร่วมกับน้ำท่วม ได้อย่างกลมกลืน จากมุมมองของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยโครงการย่อยหลายโครงการที่มุ่งเน้นเพื่อ เสริมสร้างการมีส่วนร่วมและความภาคภูมิใจของชุมชน การทำความสะอาดพื้นที่ไม่เพียงแต่ช่วยปรับปรุง สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเองอีกด้วย นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความมั่นคง

ทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่น สำหรับนักท่องเที่ยว โครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่ สะดวกสบายและปลอดภัยสำหรับการท่องเที่ยว ลดความเสี่ยงต่ออุบัติเหตุ พื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้รับการฟื้นฟู จะนำไปใช้สำหรับกิจกรรมทางน้ำ เพิ่มแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ และเสริมสร้างประสบการณ์ให้กับผู้มาเยือน นอกจากนี้ โครงการนี้ยังจะนำเสนอเส้นทางและกิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อให้พื้นที่เข้าถึงและสนุกสนานมากขึ้น สำหรับนักท่องเที่ยว ท้ายที่สุดการฟื้นฟูทุ่งแกว่ทุ่งขวัญได้รับการออกแบบมาเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์แบบ พลวัตระหว่างแหล่งมรดก ชุมชนท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้วยการผสมผสานองค์ประกอบเหล่านี้ เข้าด้วยกัน การฟื้นฟูนี้หวังที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของอยุธยาไปพร้อมกับส่งเสริมการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืนซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทั้งประชากรในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว

เพื่อตอบสนองต่อข้อเสนอโครงการได้เสนอการวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นไปได้ และข้อจำกัดของแนวทางต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกอย่างยั่งยืน เช่น การขุดลอกคลองสระบัวเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางน้ำรอบอุทยานฯ การใช้นาฬิกาพลังงานสะอาด และกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์อย่างการชมทัศนียภาพจากบอลลูนลมร้อน ทั้งนี้ ข้อเสนอแต่ละแนวทาง ยังอยู่ในขั้นการประเมินศักยภาพเพื่อให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การอนุรักษ์ของกรมศิลปากร และข้อเสนอแนะของศูนย์มรดกโลกยูเนสโก (UNESCO, 2019) จากการพิจารณาเบื้องต้นพบว่าปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อความเป็นไปได้ของโครงการ ได้แก่ 1) ข้อจำกัดทางกฎหมายและเขตคุ้มครองมรดกโลก ซึ่งต้องผ่านการอนุมัติจากกรมศิลปากร 2) ต้นทุนด้านเทคนิคและสิ่งแวดล้อม และ 3) การยอมรับของ ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานในระยะยาว แนวทางเหล่านี้จึงควรถูก ออกแบบให้เป็นพื้นที่สาธิตสำหรับการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ โดยมีกรอบการกำกับติดตามร่วมระหว่าง ภาครัฐและชุมชน ข้อเสนอเชิงนโยบายนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาในพื้นที่มรดกโลกอยุธยาควรดำเนินภายใต้ แนวคิด Heritage Impact Assessment (HIA) เพื่อประเมินผลกระทบต่อคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (OUV) ก่อนการดำเนินกิจกรรมหรือสิ่งปลูกสร้างใหม่ (ICOMOS, 2022) การใช้กระบวนการ HIA และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระยะเริ่มต้นจะช่วยให้การจัดการมรดกโลกอยุธยามีประสิทธิภาพมากขึ้น และเป็นไปตามกรอบการจัดการมรดกโลกในศตวรรษที่ 21 (Bandarin & van Oers, 2012)

5. บทสรุป

ความท้าทายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ในเมืองมรดกโลกจำเป็นต้องมีแนวทางที่สร้างสรรค์เพื่อบรรเทาปัญหาความแออัดในพื้นที่ศูนย์กลาง การท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมสถานที่ท่องเที่ยวที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักแต่มีความสำคัญ โจทย์ที่สำคัญ ของโครงการอาสาสมัครมรดกโลกที่อยุธยาในปีนี้คือการนำเสนอการวางแผนและผังที่ครอบคลุม ที่มุ่งหวัง ที่จะกระจายนักท่องเที่ยวจากพื้นที่ศูนย์กลางเมืองไปยังกลุ่มโบราณสถานคลองสระบัว ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ทุ่งรับน้ำทางตอนเหนือของของเกาะเมือง ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของโจทย์ที่ใช้ในการออกแบบมีสองประการ

คือ ประการแรกเพื่อบรรเทาปัญหาการแออัดในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองโดยสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโบราณสถานรอบนอก และประการที่สองเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมเยือนโดยการสื่อสารถึงคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (OUV) ของพระนครอยุธยาอย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ

การดำเนินงานของโครงการอาสาสมัครมรดกโลกอยุธยา สอดคล้องกับแนวคิดการสื่อความหมายมรดก (Heritage Interpretation) ซึ่งมุ่งให้ผู้เข้าร่วมและผู้เยี่ยมชมได้ทำความเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์ตรงมากกว่าการรับข้อมูลเชิงบรรยาย (Tilden, 1957; Ham, 2013) ในกรณีของโครงการฯ การออกแบบกิจกรรมภาคสนาม เช่น การสำรวจเส้นทาง การเก็บข้อมูลพื้นที่ และการจัดนิทรรศการร่วมกับชุมชน เป็นกระบวนการที่ช่วยให้เกิด “การเรียนรู้จากพื้นที่จริง” (place-based learning) ที่กระตุ้นการตีความและความรู้สึกร่วมของผู้เข้าร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ แนวทางการบริหารจัดการของโครงการยังสะท้อนหลักการของ Participatory Tourism Management ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ ไปจนถึงการประเมินผล (Timothy, 1999; Blackstock, 2005). การมีส่วนร่วมดังกล่าวไม่เพียงเพิ่มความยั่งยืนของการจัดการมรดก แต่ยังสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of ownership) ให้กับชุมชนในฐานะผู้ดูแลมรดกร่วมกันของพื้นที่ ทั้งสองแนวคิดนี้จึงเป็นกรอบสำคัญที่ช่วยอธิบายความสำเร็จของโครงการฯ ในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การเรียนรู้ และการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อยุธยา

การเปิดโอกาสให้อาสาสมัครจากหลากหลายที่มาเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาด้านการจัดการการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในพระนครศรีอยุธยา ผ่านการศึกษาที่เน้นไปยังที่พื้นที่ทุ้งแก้ว-ทุ้งขวัญ ได้พัฒนาแผนการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่สร้างสมดุลระหว่างความจำเป็นในการบรรเทาปัญหาความแออัดในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองกับการส่งเสริมสถานที่ท่องเที่ยวที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก โดยแผนทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม ในระหว่างการทำงานในพื้นที่อาสาสมัครได้เรียนรู้การใช้วิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์ปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยว รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ พูดคุยกับชาวบ้านและนักท่องเที่ยว การสำรวจภาคสนาม รวมทั้งการวิเคราะห์เส้นทางสัญจรของพื้นที่ นอกจากนี้ อาสาสมัครยังได้ฝึกฝนทักษะในการทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญในการพัฒนาแผนการจัดการที่มุ่งหวังให้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ นอกจากนี้ อาสาสมัครได้พัฒนาแนวคิดในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเน้นการรักษาความยั่งยืนของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติในพระนครศรีอยุธยาให้คงอยู่ต่อไปในระยะยาว รวมทั้งเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้มั่นใจว่าแผนการจัดการที่พัฒนาขึ้นนั้นสามารถตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและรักษาความยั่งยืนของการท่องเที่ยวในอยุธยาต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- Bandarin, F., & Van Oers, R. (2012). *The historic urban landscape: Managing heritage in an urban century*. Wiley-Blackwell.
- Blackstock, K. (2005). A critical look at community-based tourism. *Community Development Journal*, 40(1), 39–49.
- Connaughton, C. (2020). *Empowering youth for heritage: 10 years of the World Heritage Volunteers Initiative*. UNESCO Publishing.
- De Luca, G., Shirvani Dastgerdi, A., Francini, C., & Liberatore, G. (2020). *Sustainable cultural heritage planning and management of overtourism in art cities: Lessons from atlas world heritage*. *Sustainability*, 12(9), 3929.
- Denzin, N. K. (2012). Triangulation 2.0. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(2), 80–88.
- Fine Arts Department. (2021). *State of conservation report on the Historic City of Ayutthaya World Heritage property, Thailand*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/document/187424>
- Gunn, G. C. (2011). *History without borders: The making of an Asian world region, 1000–1800* (Vol. 1). Hong Kong University Press.
- Ham, S. (2013). *Interpretation: Making a difference on purpose*. Fulcrum Publishing.
- UNESCO. (2019). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- _____. (2020). *World Heritage Volunteers Initiative: Empowering global youth for heritage preservation*. UNESCO.
- ICOMOS. (2022). *Guidance on heritage impact assessments for World Heritage cultural properties (2nd ed.)*. International Council on Monuments and Sites.
- Jagielska-Burduk, A., Pszczyński, M., & Stec, P. (2021). Cultural heritage education in UNESCO cultural conventions. *Sustainability*, 13(6), 3548. <https://doi.org/10.3390/su13063548>
- Jokilehto, J., Cameron, C., Parent, M., & Petzet, M. (2008). *The World Heritage List: What is OUV? Defining the outstanding universal value of cultural World Heritage properties* (Vol. 16). Hendrik Bäßler Verlag.

- Ministry of Culture. (2021). *State of conservation report on the Historic City of Ayutthaya World Heritage property*. UNESCO.
<https://whc.unesco.org/en/list/576/documents/>
- Saipradist, A., & Staiff, R. (2008). Crossing the cultural divide: Western visitors and interpretation at Ayutthaya World Heritage Site, *Thailand. Journal of Heritage Tourism*, 2(3), 211–224. <https://doi.org/10.2167/jht059.0>
- Srijuntrapun, P. (2012). *A sustainable livelihood approach in a World Heritage area: Ayutthaya, Thailand* [Master's thesis, Lincoln University]. Lincoln University Research Archive.
- Staiff, R., & Ongkhuap, S. (2012). Tourism and the perceptions of local communities: Case study of the World Heritage Site of the Historic City of Ayutthaya, Thailand. *In Community development through World Heritage* (pp. 48–64). UNESCO.
- Thonubol, P. (2007). *Sustainability of local community through UNESCO's World Heritage site policy: A case study on the old historic city of Ayutthaya, Thailand* [Doctoral dissertation, University College London]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Throsby, D. (2010). *The economics of cultural policy*. Cambridge University Press.
- Tilden, F. (1957). *Interpreting our heritage*. University of North Carolina Press.
- Timothy, D. J. (1999). Participatory planning: A view of tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 371–391.
- Unakul, M. H. (2020). Heritage management: Global aspirations and local realities in Thailand. *Traditional Dwellings & Settlements Review*, 32(1), 23–36.
- UNESCO. (2020). *Culture 2030 indicators*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562>
- van Boxtel, C., Grever, M., & Klein, S. (2016). Introduction: The appeal of heritage education. In C. van Boxtel, M. Grever, & S. Klein (Eds.), *Heritage education: Challenges in dealing with the past* (pp. 1–15). Berghahn Books.
- Yodsurang, P. (2011). *Architectural heritage interpretation for the Historic City of Ayutthaya* [Master's thesis, University of Tsukuba]. University of Tsukuba Repository.

Yodsurang, P. (2023). Lost and found: The water-based settlement of the historic city of Ayutthaya. *Restauratio Archeologica*, 30(1), 79–95. <https://doi.org/10.36253/rar-14356>

Yodsurang, P., Uekita, Y., & Shimizu, I. (2022). Water-based settlement and the loss of community water resilience. *Interiority*, 5(2), 17–36. <https://doi.org/10.7454/in.v5i2.210>

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2566). สถิตินักท่องเที่ยว [Tourism statistics]. <https://www.mots.go.th/news/category/411>

เบญจภักดิ์ เจริญมหาวิทยาลัย. (2567). ซอฟต์พาวเวอร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา [Soft power: Cultural heritage for promoting tourism in Ayutthaya Province, Thailand]. *วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา [Journal of Ayutthaya Studies]*, 16(1), 84–101. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/article/view/263809>

รุ่งรัตน์ ชัยสำเร็จ. (2558). การตรวจสอบสามเส้าเพื่อประเมินประสิทธิผลของกิจกรรมแทรกแซงเพื่อการพัฒนาในการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองของเยาวชน [Triangulation for assessing the effectiveness of developmental interventions in strengthening civic awareness among youth]. *วารสารนิเทศศาสตร์ [Journal of Communication Arts]*, 33(4), 105–122.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, ปติสร เพ็ญสุต, ขวัญภูมิ วิไลวัลย์, เจนจิรา เบญจพงศ์, อาทิตยา ศรีพรายพรรณ, & วิราวรรณ นฤปิติ. (2553). *แผนที่ภูมิสถานอยุธยา: โครงการประวัติศาสตร์ไทย สังเขป ฉบับมติชน [Ayutthaya landscape maps: Thai history project, Matichon edition]*. มติชน.

วีระศักดิ์ แสนสะอาด. (2565). 30 ปี มรดกโลก นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กับการดำเนินงานโบราณคดี [30 years of World Heritage: Archaeological practices in Ayutthaya Historical City]. *วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา [Journal of Ayutthaya Studies]*, 2(14), 45–60. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/article/view/256348>

หัตยา สิริพัฒนกุล. (2563). การศึกษาระบบบริหารจัดการน้ำในเมืองเก่า: กรณีศึกษาอาณาจักรอยุธยา. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/34>

กิตติกรรมประกาศ

โครงการอาสาสมัครมรดกโลก ณ แหล่งมรดกโลกพระนครศรีอยุธยา ประจำปี พ.ศ. 2567 ได้รับการสนับสนุนจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีนักศึกษาอาสาสมัครจำนวน 24 คนจากหลากหลายมหาวิทยาลัยทั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และคู่สัญญาในต่างประเทศ ประกอบด้วย Saga University, Hokkaido University, Kyushu University, Shibaura Institute of Technology, University of Tsukuba และ Hankuk University of Foreign Studies รวมทั้งได้รับการสนับสนุนด้านสถานที่และบุคลากรผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันอยุธยาศึกษา สำนักศิลปากรที่ 3 กรมศิลปากร และโครงการฟื้นฟูบูรณะวัดไชยวัฒนาราม คณะผู้จัดงานขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้ด้วย